

Apie visų Lietuvos tautinių mažumų švietimą 1918–1940 m. kalbama vilniškio S. Kaubrio straipsnyje, kur paliečiami atsakantys įstatymai, atskirų tautybių žmonių raštingumas, mokinių ir mokyklų skaičiaus pakitimai, lėšų šaltiniai ir panašūs dalykai (tarp kitko, konstatuojama, kad geriausia buvusi žydų švietimo padėtis).

Dar poroje straipsnių rašoma apie Estijos mokyklas, o likusieji dešimt skirti lenkų, vokiečių, žydų ir bent kiek ukrainiečių švietimo istorijai.

Be straipsnių, kiekviename pustomyje dar yra informacijos ir recenzijų skyriai.

Vincas Urbutis

Simono Daukanto raštai. Didysis lenkų-lietuvių kalbų žodynas. T. 1 / Parengė Giedrius Subačius. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993, 387 p.

S. Daukanto gimimo 200 metų sukakčiai išleista keletas leidinių, iš kurių reikšmingiausias yra jo „Didžiojo lenkų-lietuvių kalbų žodyno“ I tomas. Šio leidinio reikšmę nusako jau tai, jog juo pradedamas akademinis S. Daukanto Raštų leidimas. Tačiau leidinys nemažiau reikšmingas savo esme – jis pristato mums S. Daukantą kalbininką – žodynininką.

Leidinyje pradedamas plačiu jo parengėju G. Subačiaus įvadiniu straipsniu. Jame išsamiai apžvelgiama S. Daukanto žodyno genezė, patikslinamas rašymo laikas, nagrinėjama rašyba, konstatuojama, jog žodynas rašytas ne vien žemaičių tarme, o taikytasi ir prie nežemaičių. Plačiai aptariamas S. Daukanto žodyno prototipas, S. Ropelewskio lenkų-prancūzų kalbų žodynas, nurodoma, kuo S. Daukanto žodynas nuo jo skiriasi. Detaliai aprašomas žodyno rankraščio likimas, kur ir kada jis buvo paminėtas, kas juo naudojosi. Pabrėžiama, jog pirmasis mokslo tikslams S. Daukanto žodyną panaudojo K. Būga, rinkęs iš jo žodžius lietuvių kalbos žodynui. Nuodugnai nagrinėjami rašytiniai šaltiniai, kuriais S. Daukantas naudojosi, parodoma, jog didžiausias jo žodyno leksikos šaltinis buvo K. Sirvydo „*Dictionarium trium linguarum*“.

Visus teiginius įvadinio straipsnio autorius motyvuoja gausiais pavyzdžiais, įžvalgiais savo ar kitų pastebėjimais, darydamas pagrįstas išvadas ir patikslinimus. Tiesa, jis neliečia S. Daukanto žodyno gyvo-

sios kalbos leksikos sluoksniu, jo naujadarų (tik nu rodo, kur apie tai rašoma). Bet, matyt, ir straipsnio tikslo daugiau būta parodyti, iš kur ir kaip S. Daukantas rinkosi pavyzdžių, derindamas įvairių tarmių leksiką, kurdamas bendrą visiems lietuviams kalbą.

„Didžiojo lenkų-lietuvių kalbų žodyno“ I tomas, apimantis a–m raides, pristato mums S. Daukantą kaip leksikografą. Žodynas verstinis, jo sudarymo principai paprasti, gramatinių žodžių charakteristikų jame beveik nėra, ne visi lenkiški žodžiai turi lietuviškus atitikmenis. Tačiau žodynas iš karto patraukia akį didžiuliu gyvosios kalbos – gimtosios žemaičių tarmės – žodžių klodu bei sinonimija. Ne vienas iš tų žodžių dar ir dabar ne tik tarmėje, bet ir bendrinėje kalboje žinomas ir vartojamas, plg.: *aban-ga* 295, *buksztus* 94, *dażywe* 306, *isztizis* 332, *kartok-szlis* 126, *kjysũte* 275, *tajde* 222, *tajžkus* 162, *ledzinga* 350, *negut* 113, *paprakas*, *arba kukulys* 134, *sąpuwis* 214, *swajtieti* 96, *takisziis* 246, *tarpjies* 365, *tetute* 118 ir t.t. Neretos žodyne žemaitiškos formos, pvz.: *Cieniuchny*, *cieniułki*, *tijwitelys*, *tajbitelys*, *plonitelys* 116, *Gąsie*, *gąsiątko*, *żasytis* 204, *Emulacya*, *nokimos* 182, *gorącej*, *karsztesnej* 216, *Jajacznicza*, *kiauszine arba pautine* 242.

S. Daukantas daug dėmesio skyrė žodžiui, subtiliai jautė jo reikšmę, reikšmės atspalvį. Tai rodo gausūs žodyno sinonimai, kaip: *Bagno*, *pelké*, *rajstas*, *bala* 74, *Bity*, *musztas*, *talżytas*, *pertas* 89, *Bocian*, *guzutis*, *gądras*, *starkas* (storch) 92, *Boleć*, *gelti*, *skaudieti*, *swembti*, *sopieti* 94, *Brzeg*, *paszalyis*, *briauna*, *mała* 98, *Brzmić*, *skambietti*, *gausti*, *sklydũrti* 98, *Cienczyc*, *tijwinti*, *tajbinti*, *ploninti* 116, *Fiknąć*, *szlumszterieti*, *takszterieti*, *bimterieti* 190, *Garśc*, *suuje*, *žiupsnis*, *gniuztis*, *rieszkũtes*, *linũ-sauje*, *druskos-žiupsnis*, *swiesto*, *gniuzis*, *jawũ-rieszkutes* 204, *Gęscić*, *tirsztinti*, *tąkus arba tankus* 207, *Grabieć*, *stier-ti*, *riežti*. *Parieżau nu szalczio* 219, *Kidać*, *mesti*, *swij-sti*, *driebti* 276, *Kupa*, *kópeta*, *krosnis*, *szusnis*, *kruwa*, *malkine* 319, *Łakotliwy*, *smalstus*, *smagurũs*, *smailũs* 326 etc. Pasitaiko ir vienas kitas vaizdingas posakis (*Pobiegł w dyrdy*, *paspruka kulnis i ūdega muždamas* 172, *Pompno kajp ubag’s krũpus pabieręs*. *Pũkszno kajp eziis pasiputęs* 205).

Kai kuriuos lenkiškus žodžius S. Daukantas aiškina aprašomuoju būdu, tačiau ir tada neretai jis stengiasi rasti atitikmenį (*Lizawica*, *druska*, *kórę dũd awims tajzyt*, *arba tajžinys* 340, *Mokwa*, *smũkinys*, *szlaps łajkas arba cziesas* 376). Kiek šie ir kiti (kaip: *skambines arba pazwanaj* 179, *stinginys* ‘drebučiai’

198 ir kt.) jo siūlomi žodžiai galėjo prigyti, sunku pasakyti, bet į LKŽ (ir dar tokiomis reikšmėmis) jie nepateko.

Dauguma S. Daukanto žodyno žodžių yra jo raštuose. Kartais jie paimti iš rašytinių šaltinių, bet dažniausiai – iš gimtosios tarmės (kai kada pritaikyti netikėčiausia reikšme, pvz., *rasztū-priduraj* 'citatės' 122). Kai kurie naujadarais laikomi S. Daukanto žodyno žodžiai, ko gero, gali būti dar aptikti gyvojoje žmonių kalboje.

Žodyno tekstas parengtas labai kruopščiai. Komentaruose nurodomi galimi apsirikimai ar korektūros klaidos, net nežymūs S. Daukanto taisymai. Komentuojama labai atsargiai, neretai pavartojant žodžius „turbūt“, „galbūt“ (pastarąjį ten, kur labiau abejojama dėl S. Daukanto apsirikimo). Tačiau kai kur buvo galima apsieiti ir be kome-

taro, pvz.: 203 p. 38 išnašoje abejojama dėl žodžio *poras*, 249 p. 87 išnašoje dėl parašymo *wenrąkis*, 285 p. 263 išnašoje dėl *wilnona*, 335 p. 101 išnašoje dėl *elginis*. Tai įprasti žemaičių žodžiai (sakoma ir *poras*, ir *wilnona*, ir *wenrąkis*), o žodį *elga* vietoj *algos* S. Daukantą vartojus rodo ir LKŽ (žr. II tomo 1122 p.). Antra vertus, be komentaro kartais lieka neaišku, ar apsirikta S. Daukanto ar parengėjo: *Biczowanie, płakimas, płasina [plaksina?]* 86, *Koleczek, mįjtalis, basletis [baslelis?]*, *tujnalis* 289, *Korumpować, paprakauti, kulūti [kukulūti?]* 300.

Tos kelios pastebėtos smulkmenos terodo, kokį nelengvą darbą atlieka S. Daukanto „Didžiojo lenkų-lietuvių kalbų žodyno“ parengėjas (teksto rinkėjas ir maketuotojas). Belieka laukti kitų žodyno tomų ir visų jo lietuviškų žodžių rodyklės.

Birutė Vanagienė